

på vei dreier seg om, ikke uttømmer analysemulighetene. En kvalitativ vurdering må skjelne mellom små og store aksjoner. Den må reise spørsmålet om aksjonenes effekt, hvilken skade gjorde de eller var ment å gjøre, hvilke andre virkninger, intenderte eller ikke-intenderte, hadde de? Et spørsmål om effekt kan også ta inn spørsmålet om effekt på opinionen. Det reiser igjen et spørsmål, i hvilken grad var aksjonene kjent i et lukket samfunn? Et viktig spørsmål gjelder sabotasjemål, hvilke mål valgte man og hvorfor? Forfatteren sier lite om disse aspektene ved sabotasjen. Jeg nevner det ikke som kritikk, men som en karakteristikk. Å grave fram og sikte det materiale som kan kaste lys over hvilken sabotasje som faktisk ble utført, er i seg selv et så stort og arbeidskrevende prosjekt at man må si seg vel tilfreds med at iallfall det nå er utført.

La meg så nevne noen innvendinger jeg har mot avhandlingens behandling av okkupasjonstiden. En av Sunde-gruppens mer kjente sabotasjeaksjoner er den mot arbeidskontoret i Pilestredet i Oslo 20. april 1943. Aksjonen ble utført i samarbeid med Milorg-ledelsen, og et par Milorg-karere var med i Sundes gruppe. Sabotasjen ble til som et ledd i den motstand mot NS-regimets lov om nasjonal arbeidsinnsats som ledende hjemmefrontorganer forsøkte å reise våren 1943. Forfatteren overtar her Sverre Kjeldstadlis vurdering av aksjonen og tillegger den stor betydning. Aksjonen innevarslet overgangen fra passiv til aktiv motstand. «Det kan ikke være tvil», skriver Borgersrud (s. 537) «om at aksjonen bidro avgjørende til å klargjøre at militære aksjoner kunne ha en meget effektiv politisk virkning.» Jeg synes ikke det er mye som taler for det. Sabotasjen ble en isolert foreteelse i kampen mot arbeidsinnsatsen. Dens opinionsdannende effekt må ha vært begrenset. Den ble ikke fulgt av nye sabotasjeaksjoner av betydning før et år senere, og først da med suksess: våren 1944 inngikk voldsaksjoner og parolekampanjer en slagkraftig kombinasjon som førte til en av de store sivile motstandsmobiliseringene under okkupasjonen. Det er galt hva forfatteren skriver, at bare et fåtall som falt inn under loven om nasjonal arbeidsinnsats, kom i arbeid. Det gjelder i høyden hovedstadsområdet. Generelt ble titusener innkalt og sysselsatt. Senere kom hjemmefrontens folk til å se på 1943 som en tung og vanskelig tid da de arbeidet i motbakke og det var vanskelig å få folk til å følge parolene mot arbeidsinnsatsen.³

Samme sted, riktignok i en fotnote, etterlyser forfatteren et bredere forsøk på å analysere publikums holdning til sabotasje under okkupasjonen. Han hevder (s. 536): «I striden mellom tilhengerne og motstanderne av «aktiv» motstandskamp ble publikums holdning – og særlig frykt for represalier – stadig brukt som argument. De samme argumenter har senere blitt gjentatt i en serie historiske framstillinger, uten at vi har mer eksakt viten om reaksjonene blant publikum på den sabotasje som faktisk ble foretatt.» På den annen side er forfatteren selv svært bastant i en av sine sammenfattende vurderinger (s. 660): Sundes organisasjon «var en pionergruppe for den mentalitet som avviste trusler om represalier eller politifølgelse. Det

hersker enighet blant historikerne om at slike virkemidler hadde mistet sin effekt for okkupanten i det siste krigsårh.»

Begge de ting som hevdes her er gale: at det ikke har vært gjort noe forsøk på å undersøke publikums reaksjoner på sabotasjen, og at historikerne skulle være enige om at represalier som følge av sabotasje hadde mistet sin effekt. Her må jeg ha lov til å uttrykke en viss indignasjon på egne vegne. I et arbeid om hjemmefrontens ledelse som er oppført på forfatterens litteraturliste, men som han enten ikke har lest eller lest og glemt, har jeg analysert folks holdning til sabotasje de siste krigsmånedene. Analysen er basert på et kildemateriale som må betegnes som det beste vi har, nemlig det som stammer fra den tyske sikkerhetstjenestens opinionsregistrering, og som er gjengitt i «Meldungen aus Norwegen», videre enkelte opinionsrapporter fra motstandsbevegelsen og endelig noe annet og mer tilfeldig materiale. Min konklusjon har to hovedpoeng. Det første er at den alminnelige opinion i forhold til sabotasje og likvidasjoner ennå var meget labil og fort vendte seg mot voldsaksjonene når represaliene satte inn. Det andre poenget er at opinionen innenfor den organiserte motstandsbevegelse som sto bak aksjonene, var fastere, og det gjorde at sabotasjen og likvidasjonene kunne gå sin gang tross den ambivalente holdningen blant folk flest.⁴

Jeg savner at doktoranden i sin avhandling ikke har prøvd å foreta en mer inngående analyse av Sundes lederskap og hans rolle for den organisasjon og den virksomhet han etablerte. Forfatteren sier noe, men man kunne ha ønsket mer. Et hovedpunkt må være at organisasjonen langt på vei sto og falt med mannen. Man kan bli forundret over hvor mye som ble til rundt Sunde. Der han beveget seg, oppsto aktiviteten. Når han flyttet, ble den borte. Mot slutten begynte riktignok organisasjonen å få lokale avleggere med et visst eget liv. Men hovedinntrykket er at dette var en organisasjon som var helt avhengig av sin leder. Jeg har undret meg på om det var dette som egentlig lå i NKPs kritikk av Sunde. Den gikk som kjent ut på at Sunde var for mye aksjonsmann, han skulle absolutt være med på alle operasjoner selv. Forfatteren dokumenterer meget fortjenstfullt at det slett ikke var tilfelle. Sunde deltok i virkeligheten i meget få aksjoner. Er det mulig at det partiets ledelse egentlig mente, var at Sundes organisasjon var for personavhengig? Uten lederen fungerte organisasjonen ikke.

I hvilken grad og eventuelt hvordan Sunde utstrålte karisma, blir jeg ikke helt klar over ut fra avhandlingen. Personlig mot, risikovillighet, en viss fandenivoldskhet, refleksen av kamperfaringene fra den spanske borgerkrigen er momenter man kan lese ut av eller ane gjennom de opplysninger avhandlingen gir. Det nevnes at Sunde la liten vekt på ideologi når han rekrutterte nye medlemmer under krigen etter hvert som gamle spaniakjempere og kommunister falt fra. Men hvor nasjonal var agitasjonen når han forsøkte å knytte noen til seg, hva slags argumenter ble brukt for å overbevise om sabotasjens verdi og nytte? Man kommer lett tilbake til spørsmålet om Sundes forhold til Moskva også i denne forbindelse. Hans overbevisning var at